

*R*evista de Catalunya

*Fundada per Antoni Rovira i Virgili
Dirigida per Max Cahner*

225

NOVA ETAPA
FEBRER DE 2007

**IMMIGRACIÓ I COHESIÓ SOCIAL:
EL GRAN REpte PER A EUROPA**

Una experiència reeixida al Raval de Barcelona

Josep Masabeu

Doctor en Pedagogia
Director de Braval

*Immigració i cohesió social: el gran repte per a Europa.
Una experiència reeixida al Raval de Barcelona*

Josep Masabeu
Doctor en Pedagogia. Director de Braval

INTRODUCCIÓ

*Com afrontar aquest repte
Un fenomen imparable
Un objectiu estratègic prioritari: gestionar bé la immigració
Constant increment de la immigració
La percepció que tenim de la immigració*

LA LEGISLACIÓ ESPANYOLA

ELS PROCESSOS D'INTEGRACIÓ

*Etapes d'adaptació dels immigrants
"Integració", paraula inadequada. Millor, "acomodació" o "encaix"
Models d'acomodació
Assimilació
Multiculturalitat
Interculturalitat
Vers un nou model d'acomodació: Interculturalitat + uniformitat ètica en els drets universals*

CONSTRUIR ESPAIS COMUNS DE CONVIVÈNCIA

*Cop d'ull al barri del Raval de Barcelona
L'experiència de Braval i Terral
Programes desenvolupats
Programa Esportiu Multiètnic
Programa 1@1
Programa Llengua Bàsica
Programa Ocupacional
Casal d'Estiu
Torneig de Primavera
Programa don@.net
Programa Gestió de la Llar
Anàlisi de l'entorn social
Voluntariat*

DUES QÜESTIONS DESTACADES

*La religió
Els països d'origen*

CONCLUSIÓ: EIXOS D'UNA POLÍTICA D'IMMIGRACIÓ

*Immigració i cohesió social: el gran repte per a Europa.
Una experiència reeixida al Raval de Barcelona*

Josep Masabeu

INTRODUCCIÓ

Com afrontar aquest repte

La immigració s'ha convertit, en molt poc temps, en una important variable dins de la complexa configuració de l'espai social, cultural, religiós, polític i econòmic europeu. Alemanya, França i el Regne Unit suporten des de fa dècades fortes pressions migratòries. Espanya és nova en el club dels països receptors, encara que amb una intensitat rècord.

La immigració és una realitat polièdrica, amb moltes facetes interconnexionades, que constitueix, probablement, el repte més complex que el nostre país ha d'afrontar actualment: necessitem els immigrants, que han generat riquesa, però cal regular els fluxos i els processos d'integració, perquè no podem acollir tots els qui volen venir.

La immigració és un tema massa delicat com per a permetre interpretacions ambigües i arbitràries. El rigor ha de ser el criteri bàsic per a abordar el fenomen; un criteri que han d'aplicar tots els actors implicats, des dels polítics fins als mitjans de comunicació. Només així s'evitaran interpretacions oportunistes o alarmistes que confonen la societat i van sembrant un clima de desconfiança que no ajuda gens a construir un espai comú de convivència.

Un fenomen imparable

L'emigració fuig de la fam i de la misèria, i salta fronteres, tanques, lleis i convencions. A mesura que els països més rics augmenten la prosperitat i els països pobres s'enfonsen més en la seva pobresa, el moviment de gent no es pot aturar. Es calcula que en el món hi ha 200 milions de ciutadans que han escapat de la seva terra per trobar un horitzó vital més digne.

No és un problema europeu, americà, ètnic o religiós. És una qüestió d'equilibri de la riquesa i la pobresa en el món.

Molts països europeus han vist en molt pocs anys com els immigrants d'altres cultures, amb altres religions, amb altres escales de valors han anat conformant uns col·lectius socials que amenacen de trencar l'homogeneïtat de les poblacions nacionals.

Espanya no n'és una excepció, sinó una regla molt destacada, per ser el primer destí per a entrar a la Unió Europea. En deu anys els immigrants han arribat a ser el 10% de la població autòctona. No més cal passejar per qualsevol ciutat i pels pobles per a adonar-se que el paisatge humà s'està transformant acceleradament.

Paradoxalment, la immigració contribueix al creixement econòmic i al fet que els treballs menys remunerats siguin ocupats pels nouvinguts. Però els drets polítics i socials no sembla que siguin oferts als que viuen i treballen entre nosaltres.

La globalització permet el lliure trànsit de capitals, de béns i de serveis. Amb pura lògica sembla que no hauria de permetre d'aixe-

car fronteres per a les persones que es mouen per la necessitat d'una vida més digna.

Si no es troben solucions que regulin la nova situació estem davant d'un conflicte social que pot explotar en qualsevol moment. És un problema real, actual, al qual es dedica poca atenció. Quan esclatin els conflictes serà massa tard per a resoldre'ls.

La immigració és una oportunitat per als qui arriben i una solució per als qui ja som aquí. Però sabent primer quina és la magnitud del problema i aplicant després mesures racionals.

Un objectiu estratègic prioritari: gestionar bé la immigració

Europa cau en un greu error si improvisa les polítiques d'immigració, basades en la preocupació per la seguretat, la rendibilitat i l'egoisme.

No es pot considerar la immigració només com una invasió o un problema, és un objectiu estratègic prioritari per a garantir el desenvolupament del país. Crec que és l'objectiu fonamental.

Un estudi recent de l'ONU, de final del 2005, assenyala que fins a l'any 2050 la Unió Europea necessitarà 159 milions d'immigrants si vol mantenir el ritme econòmic.

Segons un informe del Banc d'Espanya del març del 2006, que analitza els efectes de la immigració en els darrers dotze anys, des del 1994, els estrangers en edat de treballar han augmentat un 30% cada any i en aquest moment són actius més de 2 milions. Considera que aquests fluxos migratoris són positius perquè augmenten la demanda i, en conseqüència, estimulen l'oferta, és a dir, la riquesa del país. Per tant, no hi ha límits econòmics per a la immigració. L'únic sostre és el que vulgui imposar la societat i la política. Conclou que la immigració ha estat positiva per al mercat de treball, per a la flexibilització laboral i per als ingressos de la Seguretat Social, amb un impacte moderat en la despesa pública. Encara que els seus salaris baixos no han provocat ingressos fiscals per IRPF, han contribuït a l'erari públic a través del consum amb un augment del 10% en la recaptació

de l'IVA. Sense la immigració, l'economia no hauria crescut al ritme amb el qual ho ha fet durant els darrers anys, i s'haurien produït uns desequilibris més grans en la inflació i en la balança exterior. Però alerta que l'augment dels immigrants no assegura el futur de les pensions. L'arribada de mà d'obra estrangera només ajorna el problema. A mig termini la despesa pública, deguda als treballadors forans, creixerà.

Altres estudis ens presenten també dades destacables.

Uns estudis de Caixa Catalunya ens diuen que els immigrants generen més de la meitat del creixement econòmic anual de Catalunya; i que Espanya ha evitat una dècada de recessió gràcies a la immigració. Sense la mà d'obra estrangera, el PIB hauria caigut cada any un 1% en lloc d'augmentar el 3,6%, i la renda per càpita ha crescut el 2,6% gràcies a la població nouvinguda.

Per contra, en la V Jornada Gresol de Valls (setembre del 2006), el president de La Caixa qüestionava els efectes de la immigració en l'economia. Fornesa advertia que els indicadors econòmics apunten una desacceleració. Coincidia amb aquesta opinió Alfredo Sáenz, conseller delegat del Grup Santander.

I una previsió de l'Institut Nacional d'Estadística (INE) de l'octubre del 2006 estima que al setembre de 2025 Espanya haurà superat la barrera dels 50 milions d'habitants. El creixement de la població seguirà pivotant en els immigrants, els quals passaran del 9% actual al 19% d'aquí a dinou anys. Hi haurà menys naixements i moltes més defuncions.

L'arribada d'immigrants està canviant la societat europea. No es tracta només d'una aportació econòmica o d'una qüestió demogràfica. Sobretot els europeus es troben davant del repte de trobar un *modus vivendi* que, sense alterar el seu caràcter i la seva identitat, desenvolupi una nova sensibilitat de cara a les altres cultures, especialment al món musulmà. Esperem que els darrers esdeveniments que van friblant l'opinió pública siguin només episodis ocasionals, i no privin l'equilibri convenient.

No hem de considerar la immigració ni com una invasió ni com un problema: és un objectiu estratègic prioritari per a compensar la deslocalització industrial. Hem de produir emocions i ofertar a Europa i al món un refugi de bona vida. Comencem una nova etapa que consistirà a substituir la immigració inesperada, improvisada i aparentment incontrolada per una immigració de poblament, formada.

Constant increment de la immigració

Espanya és per setè any consecutiu el país europeu que rep més estrangers. És el segon país amb més immigrants de la Unió Europea, darrere d'Alemanya.

Els 4.060.000 immigrants ja suposen el 9% dels 44 milions d'habitants de l'estat.

Els estrangers amb papers han pujat el 40% en un any i són gairebé 3 milions.

Catalunya, amb 7 milions d'habitants, acull gairebé 1 milió d'immigrants, el 13% de la població, un percentatge més alt que el de la majoria de països europeus, i similar al dels Estats Units. En els dos darrers anys Catalunya ha acollit més immigrants que Alemanya o França.

Els immigrants empadronats a Catalunya s'han multiplicat per cinc en sis anys.

Barcelona, amb 1.600.000 habitants, acull 231.000 immigrants, el 14,6% de la població.

Malgrat que semblin unes dades molt altes, els darrers estudis assenyalen que en els propers anys necessitarem que augmenti encara més el nombre de nouvinguts.

Segons l'Institut d'Estudis Autonòmics, en l'anàlisi *Espanya 2020: un mestissatge ineludible*, del catedràtic d'Economia Aplicada de la UAB Josep Oliver, Espanya necessita més de 4 milions d'immigrants actius per a mantenir el seu creixement. El mercat laboral català en requerirà 1,2 milions en 15 anys.

La percepció que tenim de la immigració

Malgrat les dades oficials, reals i concretes sobre la immigració, basant positives, els ciutadans tenen la percepció que els immigrants es queden amb els ajuts socials, encara que les xifres reals desmunten aquests mites i en molts casos demostren que accedeixen a menys ajudes de les que els correspondrien.

Així, per exemple, segons dades de l'Institut Català del Sòl, en el 2004 els immigrants obtingueren 129 dels 1.683 habitatges protegits; és a dir, un 7,66 %. I en els primers sis mesos del 2005, 75 dels 994 habitatges protegits; és a dir un 7,55 % van ser per als estrangers. Tenint present que els immigrants suposen el 13% de la població catalana, l'accés a l'habitatge protegit està molt per sota del que hauria de ser d'acord amb el seu pes demogràfic i la seva demanda de pisos.

Un altre dels malentesos és que les seves botigues no paguen l'Impost d'Activitats Econòmiques (IAE). Això és cert, perquè el 2003 s'establí que l'IAE només han de pagar-lo les persones físiques —autòctons i immigrants— que facturin més d'un milió d'euros l'any. La majoria de les botigues dels immigrants, que acostumen a ser petits comerços d'alimentació, no arriben a aquest nivell de facturació.

O, en relació als horaris comercials, cal dir que la legislació vigent disposa que les botigues de menys de 120 m², que venen productes d'alimentació, drogueria i neteja no estan obligades a tancar a les 22.00 h ni tampoc els dies festius. Però en la ment de molts veïns persisteix la creença que els estrangers no compleixen els horaris comercials.

En relació a la utilització del sistema sanitari, si bé és cert que un 10% dels usuaris de l'assistència primària bàsica són immigrants, xifra similar al seu pes demogràfic, altres serveis sanitaris són infrautilitzats. La falta de tarja sanitària en una minoria, els problemes lingüístics, el desconeixement dels seus drets o dels serveis disponibles i els perjudicis culturals expliquen aquesta infrautilització. I encara cal afegir-hi un altre factor: l'edat dels immigrants. A l'elevada presència de joves en edat de treballar i l'escàs nombre de malalties cròniques a aques-

tes edats s'afegeix el fet d'una mínima representació de la vellesa. Tots aquests factors expliquen la menor utilització dels serveis sanitaris per part dels immigrants en aquest moment. Actualment, a la sanitat aporten més del que gasten.

Efectivament, 3 de cada 10 estrangers residents legalment a Espanya són joves d'entre 16 i 29 anys, segons un estudi de l'Observatorio Permanente de la Inmigración (octubre del 2006). És una dada important, perquè indica que si treballen poden ser durant molts anys contribuents nets a través dels impostos, mentre que les seves despeses de sanitat i pensions seran menors.

A més, segons un estudi de l'Oficina Econòmica del President del Govern (novembre del 2006), els treballadors estrangers aporten 23.402 milions d'euros en impostos, i reben 18.618 milions en serveis. És a dir, la immigració aporta al creixement de l'economia espanyola 5.000 milions d'euros més del que rep a través de la despesa pública. Ara els immigrants sumen, no resten.

Però en contraposició a aquestes dades, segons l'enquesta del CIS de febrer del 2006, el 35,5% dels catalans creu que la immigració és el principal problema de la nostra societat, seguit de l'atur (31,4%) i l'habitatge (24,7%). Tres mesos després, el mes de maig, en una enquesta de Sigma Dos, el 69,1% dels espanyols creu que a Espanya hi ha un nombre *excessiu* d'immigrants. El mes d'octubre aquest percentatge ha augmentat al 71,8%, i més de la meitat dels ciutadans creu que la regularització massiva fou negativa. I en el baròmetre del CIS de setembre del 2006 la immigració encapçala per primera vegada la llista dels principals problemes d'Espanya a judici dels ciutadans, seguida a gran distància de l'atur i l'habitatge.

Cal estudiar seriosament aquest desajust entre els fets reals i la percepció que tenim del que passa, i situar-la en el seu real context, per tal de no trencar la convivència. Des que Espanya s'ha convertit en país d'immigració l'economia ha crescut sempre a alta velocitat, però això no vol dir que continuï passant. Pensem com es mirarà el treballador estranger quan es destrueixin més llocs de treball dels que es creïn i s'ampliï la llista de demandants d'ajudes socials.

Val a dir que la legislació espanyola ha estat modificada massa vegades en molt poc temps.

En temps del PP es va establir la Llei Orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social. Llei modificada successivament per les següents: Llei Orgànica 8/2000, de 22 de desembre; Llei Orgànica 11/2003, de 29 de setembre; i Llei Orgànica 14/2003, de 20 de novembre.

En guanyar les eleccions el PSOE s'establí el Nou Reglament de la Llei d'Estrangeria, aprovat el 30 de desembre de 2004.

Una permanent modificació. Per adaptar-se a la situació? Per interessos polítics?

També sorprèn que el 60% dels permisos a immigrants els han concedit el PP i el PSOE en els vuit processos extraordinaris de regularització que s'han fet a Espanya entre 1986 i 2005. Només Itàlia ha concedit més autoritzacions de residència que Espanya en regularitzacions col·lectives. Podríem preguntar-nos si l'estat només funciona en situacions d'emergència.

Ara s'acaba d'anunciar que el govern prepara una reforma que legalitzarà automàticament milers d'immigrants només per ser parella de fet o familiar dels 867.000 europeus que viuen a Espanya. I 730.000 *sense papers* romanesos i búlgars els han aconseguit automàticament el dia 1 de gener de 2007, quan Bulgària i Romania han entrat a la UE.

Aquí sempre anem a l'engròs.

ELS PROCESSOS D'INTEGRACIÓ

Etapas d'adaptació dels immigrants

Als immigrants els costa molt adaptar-se. En el procés d'encaix a la nova societat gairebé sempre repeteixen quatre etapes:

Supervivència. Qualsevol cosa a qualsevol preu.

Instal·lació. Buscar casa.

Reagrupació. Portar la dona i els fills i, més endavant, la resta de família.

Retorn a l'origen. Miren de fer aquí tot el que feien allà.

Un llaç molt fort per a mantenir la seva identitat són les parabòliques, que els permeten d'estar connectats permanentment amb la seva llengua, els seus costums i la seva manera de viure. Està bé perquè hom no pot integrar-se sense saber qui és, però el problema es planteja en el fet que per a mantenir la identitat hagin de viure en un gueto. Aquí sí que pot sorgir el fonamentalisme.

En les etapes de supervivència, instal·lació i reagrupació acostumen a trobar ajut en els serveis socials i en les diverses institucions assistencials, públiques i privades, que treballen en aquest àmbit. Amb el temps, aquestes tres etapes es van superant.

El problema es planteja en l'etapa del retorn a l'origen, on en poques ocasions troben el suport que cal per a assumir els paràmetres de la nostra societat. És en aquesta etapa on cal incidir fortament, per tal d'evitar els guetos, aconseguir la cohesió social i no trencar la convivència.

La integració no és ni guetització ni assimilació. Qui ve de fora s'ha d'incorporar al món laboral i començar aprenent la llengua i la cultura del país d'acollida per a adaptar-se a la nostra societat. Nosaltres hem de començar a canviar la mirada per a acceptar que són diferents i, així, poder conèixer-los millor. En la nostra societat cal que emergeixi la diversitat.

"Integració", paraula inadequada. Millor, "acomodació" o "encaix"

Hem de resoldre les dificultats que planteja l'encaix dels nousvinguts amb la població autòctona. La integració expressa poc la realitat, perquè els nousvinguts s'han d'adaptar a nosaltres, han d'entendre com som, i nosaltres hem d'entendre com són ells. I d'aquest entendre

comú ells hauran de modificar alguns dels paràmetres de funcionament, i nosaltres també, perquè entre tots ens enriqueirem. Per això penso que és més realista dir *acomodació* o *encaix*.

Ara bé, en la vida diària, qui integra on si el 87% dels alumnes d'una escola són immigrants? L'escola és el gran recurs per a facilitar l'encaix de les noves generacions. S'està fent un gran esforç d'escolarització, però la planificació prioritza excessivament el territori com a criteri bàsic. En aquests moments s'hauria de prioritzar la *barreja*. Cal un gran pacte social per tal que, respectant el dret dels pares a l'educació dels fills, s'aconsegueixi convertir les escoles en autèntics espais de convivència intercultural, on es transmetin els valors i els costums específics de la nostra societat.

Tenim l'oportunitat de construir uns grans espais de convivència. L'abril de 2006 a Catalunya hi havia alumnes de 120 nacionalitats, que professen 30 religions, i que parlen 235 llengües diferents. Gestionant bé l'ensenyament i la formació dels treballadors a les empreses aconseguirem que funcioni l'ascensor social i no es produeixi un trencament social. El progrés social depèn del grau de formació de la població. La formació és el nexa entre socialització, acomodació i competitivitat.

Models d'acomodació

En la nostra societat cada any convivim persones més diferents. Fins a quin límit s'ha d'acceptar la diferència? Fins ara s'han donat diverses solucions, que podem sintetitzar en tres:

Assimilació. Qui arriba al país ha d'assimilar totalment no tan sols les lleis i la llengua del país d'acolliment, sinó també la cultura i els comportaments, bo i renunciant a qualsevol peculiaritat. S'ha de comportar com una persona del país que l'acull.

És, substancialment, la recepta francesa, proposada en nom de la dita *laïcité*, que converteix a tots, teòricament, en iguals davant l'es-

tat. Es tracta d'una recepta que ha demostrat que té molts límits, perquè pressuposa i exigeix una identificació integral dels ciutadans amb l'estat, així com la cancel·lació de qualsevol diferència, coses impossibles de fer i de governar en la pràctica.

Multiculturalitat. És el que es considera amb major atenció a Europa i també el que s'ha provat al Canadà. Cadascú manté la seva cultura, però com en guetos.

Es basa en el principi que totes les cultures tenen la mateixa dignitat i poden conviure fàcilment, que la pluralitat de les expressions és de per si garantia de riquesa i de millorament de la convivència social.

Neix del relativisme cultural i engendra el relativisme jurídic, és a dir, l'intent de donar legitimitat, *també en l'àmbit del dret*, a les diferències que caracteritzen les minories desembarcades a Europa. Tot sembla anar bé mentre les coses es queden en el plànol de la teoria, però si pensem en les conseqüències pràctiques de la lògica del multiculturalisme, hi destaquen moltes incongruències.

Posem un exemple. Si diem a un immigrant: "Tu ets afganès, la teva cultura és molt atractiva, tens sobre les espatlles segles de civilització, conserva la identitat afganesa i no et preocupis d'integrar-te, perquè els espanyols s'enriqueiran també amb la teva diversitat"; si diem això, és lògic que l'immigrant intenti ajuntar-se sobretot amb altres compatriotes, hi parli la seva llengua, intenti, en general, viure com a Kabul. Els afganesos es posaran a viure junts per recrear el seu microcosmos. Estem a l'avantcambra del gueto.

El problema corre el risc d'aguditzar-se en el cas dels infants a causa del dualisme que s'estableix entre la cultura de procedència i la del país amfitrió, amb el qual els joves tendeixen a identificar-se. A l'escola aprenen a convertir-se en espanyols, però, en tornar a casa, parlen, mengen i viuen como si haguessin tornat a l'Afganistan.

S'estableix una situació humanament desestabilitzadora, una situació que, en el plànol de la convivència social, corre el risc d'augmentar els conflictes i de fer més difícil la governabilitat de les diferències.

Interculturalitat. Sosté que de la comunicació de cultures en pot sortir automàticament una bona convivència.

És el model aplicat als Estats Units, anomenat del *melting pot* o gresol, en el qual els immigrants s'han de fondre amb la població local, mantenint algunes prerrogatives en l'àmbit cultural i en el dels costums. Aquest model ha tingut el mèrit de reforçar el sentit de pertinença de les minories a la més poderosa nació del món, proporcionant-los un legítim orgull, simbolitzat per la bandera, per l'himne i per la participació en alguns grans esdeveniments col·lectius.

Actualment el *melting pot* està demostrant els seus límits precisament per efecte de les noves onades migratòries i dels diferents índexs de creixement demogràfic dins de les diferents comunitats ètniques, factors que posen en crisi el conjunt dels valors compartits que formaven el sòcol dur de la societat americana. Comunitats que eren minories són ja o es disposen a ser majories, reclamen drets i poder, trenquen equilibris que estaven consolidats, demanen noves regles.

Vers un nou model d'acomodació

És fonamental definir un model d'acomodació que pugui ésser entès i compartit per tots els ciutadans.

Aquest model ha de pivotar en la *Interculturalitat + uniformitat ètica en els drets universals*, uns principis que han de ser inalienables i assumits per tothom, com són: la igualtat, els drets de la persona, la no discriminació de la dona, la llibertat religiosa, la separació Església-estat, la supremacia de la norma ètica etc. No es pot ser tolerant en l'exigència d'aquests valors.

Hem de construir un país amb aquests valors unificats i sense dubtes, i els nouvinguts han de fer una acceptació explícita de respecte a la Constitució espanyola, que empara les llibertats de pensament, expressió i creences. La porta d'entrada al país s'ha d'obrir a aquells que es comprometen de veritat a arrelar-s'hi. Molts països europeus estan estudiant el sistema per a executar-ho. França, Ho-

landa, Alemanya, i darrerament Itàlia, entre d'altres, s'estan plantejant una *Carta de valors democràtics* que tots els immigrants hauran de signar.

Pot al·legar arrelament un *sense papers* que en una roda de premsa de fa pocs dies se servia de traductor després de dir que portava més de cinc anys vivint a Espanya? I s'han de regularitzar sense contrapartides els immigrants de creença musulmana que no accepten que, en societats com l'espanyola, la dona ha aconseguit la igualtat d'oportunitats respecte a l'home?

De vegades hi ha com una mena de *mística* de la tolerància, com si sempre fos bona. França admeté la poligàmia per als que arribaven de les seves colònies, i ara hi ha milers de famílies polígames, per a protesta dels col·lectius feministes i de defensa dels drets humans. Al Canadà, on viuen 600.000 musulmans, es va permetre que els assumptes familiars es decidissin dins de la comunitat musulmana. Ara la comunitat ha demanat establir tribunals islàmics segons la *sharia*, amb la discriminació de la dona que comporta.

És hora d'establir els paràmetres per donar la benvinguda a tots aquells qui, forçats per la misèria o per la lliure decisió, arriben a la nostra terra. S'ha de dir que, qualsevol que siguin els mèrits de la cultura pròpia, una nació té el dret d'establir les seves prioritats, que no poden anar en contra de la nostra història i dels nostres valors i pràctiques establerts al llarg dels segles.

L'hospitalitat té també les seves regles, que no es poden transgredir amb un mal entès multiculturalisme. La diversitat és perfectament assumible. Però *no* si comporta desvirtuar el que constitueixen els valors propis. Els immigrants han de respectar les tradicions, els símbols, la cultura i la religió dels països que els acullen.

Els immigrants han de ser legals, no viure en guetos, han de ser promocionats a la universitat, constituir una classe mitjana normal. Aquestes exigències poden ser compatibles amb la vivència de les pròpies creences. Per aconseguir-ho, cal que es compleixi la llei, que no s'abusi d'ells, que se sentin orgullosos de pertànyer a una societat tolerant i positiva. Que s'hi compti, sempre i quan acceptin els nostres codis.

Només si està garantit un *nucli dur* inicial, un fons de referència en el plànol antropològic, es poden amalgamar les comunitats estrangeres, integrar-se amb els elements fundacionals i es pot evitar que “es torni boja” la convivència civil, probablement després d’haver-se il·lusionat amb poder evolucionar segons els cànons de l’igualitarisme indiferenciat i del relativisme sense ànima, propugnat pels partidaris de la societat multicultural.

Aquest model de convivència alguns l’anomenen de la identitat enriquida.

A cada societat hi ha uns factors culturals i antropològics que s’han consolidat al llarg dels segles i que es concreten en un certa manera de considerar la persona, d’organitzar la convivència, el treball etc.

Existeix una identitat de fons de la qual no es pot prescindir per a projectar noves formes de societat: malgrat tot, aquesta no és una realitat fixa i immutable en el temps, sinó una realitat en moviment que, encara que va conservant unes característiques constitutives, és capaç d’integrar elements d’altres cultures que hi siguin compatibles, de rebre i amalgamar les novetats que troba en el seu camí i enriquir-s’hi.

Cal molt de temps per tal d’aconseguir una autèntica integració, i sens dubte és necessària una clara voluntat d’acceptar les regles per part del qui arriba de l’exterior. Ara bé, si la societat que acull no posseeix una idea clara de la seva identitat, no serà capaç d’integrar; encara més, s’espantarà del nouvingut, en qui veurà una amenaça per a la pròpia seguretat.

La xenofòbia neix de la por que el “diferent” posi en perill una convivència ja de per si fràgil, perquè no està fonamentada en valors i certeses; en conseqüència, per l’existència d’un *buit* (encara que sovint es nega) més que per l’ostentació d’una *plenitud* que, en realitat, amaga fragilitat i inseguretat.

El repte de la interculturalitat i el factor multiètnic és afermar els valors propis per avançar vers els valors universals que ens uneixin a tots i, potser així, aconseguirem enterrar definitivament el racisme. És a dir, allò singular obert a allò plural i el particular obert

a l’universal. El racisme se supera amb valors universals que ens uneixin a tots.

CONSTRUIR ESPAIS COMUNS DE CONVIVÈNCIA

S’aprèn a nedar, nedant; i s’aprèn a conviure, convivint. Per això és fonamental construir espais comuns de convivència. L’àmbit que ofereix més possibilitats és l’escola, i també les institucions i les entitats que desenvolupen activitats de temps lliure.

En aquest conviure entre tots un element dinamitzador que cohesiona és plantejar projectes d’actuació col·lectius, en què les persones de diverses procedències es vegin implicades i alhora depenents les unes de les altres. I tant es pot aconseguir amb uns equips esportius, com amb un cor, o un grup de teatre, o altres activitats col·lectives.

A Jerusalem, per exemple, 85 joves israelians i palestins d’entre 7 i 19 anys treballen junts en un circ que realitza gires internacionals. És un gran model de convivència en aquella ciutat dividida, que pertany al mateix temps a jueus i àrabs i que es troba en el cor del conflicte palestinoisraelià.

I a França, només quatre anys després de la suspensió del servei militar obligatori, s’estudia seriosament la seva reimplantació, com a mecanisme que reforci el sentiment de pertinença a la mateixa comunitat nacional, atesa la profunda fractura social entre els francesos de tota la vida i els francesos vinguts de la immigració.

Cop d’ull al barri del Raval de Barcelona

El Raval de Barcelona és un dels barris amb més gran demanda d’acció social. Un alt grau de població és immigrant, amb greus mancances de tota mena, que provoquen guetos; i amb una elevada taxa de desocupació, que crea marginació. L’elevada densitat de població, l’antiguitat dels habitatges i l’arribada constant de nous veïns d’ar-

reu del món a la recerca d'una nova oportunitat fan del barri del Raval de Barcelona un indret que mereix l'atenció del conjunt de la societat.

Conscients d'aquesta situació, un bon nombre d'entitats públiques i privades esmercen diners i energies per a la renovació urbanística i humana del barri. De fet, el Raval ha esdevingut un referent per a molts.

Habitants 45.601 persones (2,8% de la població de Barcelona)
Superfície 109,7 Ha (1,1% de la superfície de Barcelona)
Densitat 41.568 h. /km² (la mitjana de Barcelona és de 15.661)

Població de nacionalitat estrangera 21.615 persones (47,4% del barri). Una proporció molt elevada, si tenim present que els immigrants són el 14,6% a Barcelona, el 13% a Catalunya, i el 9% a Espanya.

Rànquing de nacionalitats amb més representació

Pakistan	4.651	R. Dominicana	656
Filipines	3.591	Índia	645
Marroc	2.230	Argentina	572
Equador	1.897	Colòmbia	562
Bangla Desh	988	Itàlia	518

Uns 10.000 habitatges són anteriors a 1939 i estan molt envellits.

En els darrers anys el preu dels pisos nous ha augmentat un 25%; els de segona mà, un 55%; els de lloguer, un 19%.

Hi ha uns 1.250 pisos rellogats, en els quals conviuen persones sense papers.

9.074 habitants del barri (24,2%) són persones grans, de les quals 2.968 viuen soles (2.249 dones i 719 homes).

Hi ha 7.934 menors de 24 anys, dels quals més de 2.500 són fills i filles de nouvinguts. El 33,35% de la població està desocupada. El 37% tenen professions de perfil baix, i un 72% dels habitants només té estudis primaris.

La realitat del barri és multicultural. Les persones que arriben de diversos països vénen amb nivells d'estudi i esquemes vitals molt diferents. Els conflictes interculturals acostumen a produir-se per manca de comprensió i per racisme. Formar en valors a compartir, en el respecte a la persona, a la seva religió etc. és posar les bases per a una bona convivència.

L'experiència de Braval i Terral

Braval i Terral constitueixen un projecte de solidaritat que es consolida el 2002 en ocasió del centenari del naixement de sant Josepmaria Escrivà, fundador de l'Opus Dei, amb l'objectiu de promoure la cohesió social, lluitar contra la marginació i facilitar la incorporació dels immigrants a la nostra societat. Són un graó més en el conjunt d'iniciatives de solidaritat que es promouen al Raval al voltant de l'església de Montalegre, d'ençà que el 1967 va ser confiada a l'Opus Dei.

El 1998 un grup de voluntaris organitzà un equip de futbol entre joves del barri del Raval de Barcelona, majoritàriament immigrants, utilitzant els camps de l'Escola Esportiva Brafa. Progressivament es desenvoluparen altres activitats esportives i de suport socioeducatiu. En augmentar els equips esportius es passà a entrenar al Poliesportiu Municipal del Raval. Des del primer moment es comptà amb la col·laboració econòmica de la Fundació Raval Solidari, i amb el decidit suport del Consell de l'Esport Escolar de Barcelona. El curs 2000/2001 s'amplià l'oferta d'activitats en disposar d'un local provisional en el barri. El juliol de 2003 es va ocupar el local actual del centre Braval.

L'any 2001 van començar les activitats de Terral, que presta especial atenció a la situació de la dona, particularment de la dona nouvinguda, amb programes i activitats en part similars als de Braval (de suport socioeducatiu i esportives). Després d'ocupar tres locals provisionals, el setembre del 2005 es va començar a utilitzar el local definitiu.

Prement com a eix uns equips esportius volgudament multiètnics, s'impulsen actuacions que contribueixen a cohesionar la nostra societat a partir dels valors de la diversitat cultural i de la superació de les desigualtats i la discriminació que originen les migracions. Es fa un esforç especial perquè arribin al coneixement del país i a l'arrelament a Catalunya.

No es realitzen programes dirigits selectivament a immigrants, sinó a tots els habitants del barri del Raval de Barcelona; i, com que resulta que al Raval n'hi ha força, hi ha molts immigrants en els programes. Aquests programes són oberts a tothom, immigrants i autòctons, en convivència enriquidora per a tots.

A través dels diversos programes, descrits tot seguit, es busca pal·liar el problema del fracàs i de l'absentisme escolar, moure en els joves la motivació per a fer els estudis obligatoris i promoure l'interès per a accedir als superiors, ja siguin de batxillerat i universitaris, com de formació professional. Després s'impulsen actuacions que condueixin a la inserció laboral.

En els darrers sis cursos (2000–2006) hi ha hagut 898 participants diferents en els programes. La continuïtat en l'assistència afavoreix que s'assoleixin els objectius educatius proposats i condueixen a l'arrelament dels joves a la nostra societat. Alguns alumnes ja fan estudis universitaris.

La procedència dels participants varia cada any. Fins ara hi han participat nois i noies de trenta països. Mitjançant les diverses activitats, els joves es van entenent, es comprenen i es respecten cada dia una mica més. Aquesta convivència fonamenta la tolerància i la cohesió social del futur.

La cohesió es va aconseguint en els programes de Braval i Terral, tot creant un ambient de formació humana, tenint en compte que hi ha una diversitat de cultures i religions que potser en altres llocs no es donen. Les persones que hi treballen, tant les professionals com les voluntàries, miren de tenir una bona preparació humana, interreligiosa i intercultural.

Un factor important a considerar és que els objectius que duen a la cohesió social són a mitjà i llarg termini. Tot i que en el dia a dia es pretenen objectius determinats i concrets, els definitius i més difícils d'aconseguir són els altres.

Per exemple: amb els entrenaments esportius s'aconsegueix de seguida l'objectiu d'ocupar el temps lliure, però cal més temps i més esforç perquè els nois i les noies assoleixin l'objectiu de respectar als companys de l'equip contrari. Per aquesta raó és important la continuïtat dels nois i les noies en els programes durant alguns anys. La continuïtat afavoreix que s'assoleixin els objectius educatius proposats i condueixen a l'encaix d'aquestes persones en la nostra societat.

Integració en la societat, inserció laboral, cohesió social: això és el que es pretén aconseguir, però cal crear espais de convivència entre els joves. Les diverses activitats i actuacions que es porten a terme al llarg de l'any estan dirigides, d'una banda, a la convivència continuada, i, de l'altra, al fet que el voluntari o la voluntària es converteixin en el referent d'aquell jove. Així es pot fer el seguiment per tal que trobi una acomodació a la nostra societat i una inserció laboral i personal.

Programes desenvolupats

1. *Programa Esportiu Multiètnic*, en què participen conjuntament —i barrejats— jugadors i jugadores procedents de més de quinze països. Competeixen en els Jocs Esportius del Consell de l'Esport Escolar de Barcelona contra equips de tots els barris de la Ciutat. La participació en la lliga “normalitzada” afavoreix fortament la integració, perquè els equips juguen en altres barris de Barcelona i jugadors d'altres indrets participen i coneixen el barri del Raval.

2. *Programa 1@1*. Es tracta de motivar els menors de setze anys en els estudis, transmetent-los una visió dignificadora del treball, amb afany de superació i servei. Reben una ajuda individual en els estu-

dis per a superar l'ESO, alhora que se'ls ajuda a adquirir hàbits d'estudi i convivència, i a conèixer el país.

3. *Programa Llengua Bàsica*. Dirigit a persones que arriben al nostre país sense cap coneixement de l'idioma. Se'ls ensenyen els coneixements fonamentals (vocabulari, conversa...), tant en català com en castellà, que els permetin una primera relació social i un mitjà necessari per a trobar una primera feina.

4. *Programa Ocupacional*. Dirigit a joves de setze anys o més. Se'ls ofereix un assessorament personal per a incorporar-se al món laboral, amb cursos, borsa de treball, seguiment...

5. *Casal d'Estiu*. Amb una durada de tot el mes de juliol, es combinen els aspectes culturals, esportius i conviencials amb excursions i activitats de coneixement del país.

6. *Torneig de Primavera*. Estada durant la Setmana Santa en diversos indrets fora de Barcelona, per participar en torneigs esportius amb equips d'altres zones de Catalunya i Espanya.

7. *Programa don@.net*. Pretén facilitar l'accés de les dones —principalment d'aquelles que tenen menys oportunitats— a les tecnologies de la informació i de la comunicació, des del convenciment de l'eficàcia integradora i d'inserció social i laboral d'aquests mitjans.

8. *Programa Gestió de la Llar*. Nascut de la voluntat —sorgida tant dels professionals de serveis personals i comunitaris com de les interessades— de millorar els criteris de gestió de la llar per part de les dones que es troben amb aquesta responsabilitat en un entorn diferent al del seu lloc d'origen, molts cops compartida amb una altra responsabilitat laboral; i que en molts casos pateixen una debilitat econòmica severa.

9. *Anàlisi de l'entorn social*. Investigació, estudi i anàlisi dels factors que conformen el fet migratori, mitjançant converses, trobades, taules rodones, conferències etc., amb l'objectiu d'aprofundir en el coneixement d'aquesta realitat i donar-hi respostes adients i eficaces. Hi participen experts de diversos sectors relacionats. S'organitza una Conversa sobre Immigració mensualment, i es participa en jornades, cursos etc., organitzats per altres institucions públiques i privades.

Voluntariat

Sota la direcció d'un petit grup de professionals, el voluntariat és la peça fonamental del funcionament de Braval i Terral.

Els voluntaris i les voluntàries són majoritàriament estudiants universitaris, de batxillerat o formació professional que dediquen un temps als joves del Raval. També hi col·laboren professionals i jubilats.

Al llarg de l'any, moltes persones de totes les edats, procedències socials, opinions i creences han posat la seva experiència i les seves aptituds al servei dels altres. Cadascú hi col·labora en la mesura de les possibilitats i en l'àmbit que s'adiu més amb les seves capacitats i interessos. Són un referent per als joves del Raval.

En aquests sis cursos 445 voluntaris diferents han atès les activitats d'estiu, i 287 altres voluntaris han desenvolupat les d'hivern. Ara ja hi col·laboren com a voluntaris alguns dels nois i les noies que en anys anteriors havien participat en els programes.

DUES QÜESTIONS DESTACADES

N'hi ha moltes que incideixen. Moltes més de les que ens pensem. Amb l'objectiu d'aprofundir en el coneixement d'aquesta realitat, al Braval es mantenen periòdicament unes converses sobre immigració on participen persones relacionades amb aquest tema procedents de diversos àmbits. Es fan una vegada al mes. Es tracta de compartir experiències, inquietuds, plantejaments i camins de solució, en un ambient cordial i distès.

La conversa té lloc en el transcurs d'un dinar en el mateix local del Braval. Hi assisteixen vuit o nou persones, cada vegada diferents, per tal de facilitar les intervencions de tots els participants. Aquest curs hi han participat quaranta-vuit persones, de diversos àmbits: empresaris, mitjans de comunicació, polítics, institucions assistencials, institucions educatives, Església, administracions públiques i societat civil.

Es disposa d'un esclat d'informació de primera mà, gràcies al contrast de coneixements i experiències que funcionen, amb un bon enfocament i una visió àmplia de la realitat. S'ha parlat gairebé de tots els temes, sense cap ordre previ ni temàtica assenyalada, i del contrast d'opinions n'ha resultat un enfortiment de les relacions personals i una coneixença millor de les diverses actuacions. Ha servit per a tenir una visió més global i conèixer les tendències i problemàtiques inherents a un dels més grans reptes que té plantejats la societat actual: la immigració i la cohesió social. Per als que estan a peu de carrer i en el dia a dia de les realitats immigratòries, ha suposat un enriquiment excepcional. I això gràcies a totes les persones que ho han fet possible amb la seva participació.

S'ha parlat de més d'un centenar d'aspectes que incideixen directament, i que es poden englobar en els següents grans àmbits: increment de la immigració, els fluxos migratoris, la regularització, el treball i la vida dels immigrants, els aspectes *negatius* de la immigració, la situació dels països d'origen, l'educació i la formació laboral, la religió, l'Islam i l'acció dels serveis socials i institucions assistencials.

Per necessitats d'espai, en aquest assaig només en tractarem dos.

La religió

La religió és un factor que no es pot menystenir, ni molt menys oblidar. Sovint, juntament amb les persones del seu país que troba quan arriba, la religió és la primera referència del nouvingut, allò que li dona continuïtat i percepció de la seva pròpia identitat. Moltes vegades els immigrants es reuneixen al voltant dels seus llocs de pregària, que també són un nucli de solidaritat i ajut. Es tracta d'un bon factor en l'estabilització de la persona.

La relació entre persones de diverses religions ha de fomentar, i de fet fomenta, el respecte a les altres creences, si s'aconsegueix un caliu de comunicació. Al Braval hi ha nois de vuit creences: catòlics, evangelistes, adventistes, ortodoxos, musulmans, testimonis de Jehovà,

hindús i nois que no professen cap religió. Se'ls respecten totes, però no s'amaga la nostra identitat cristiana. Observem que amb tota naturalitat els nois parlen de religió, es pregunten entre si per les seves vivències religioses i la pràctica espiritual de cadascú. No hem observat cap reticència ni que deixi de venir a les activitats cap persona a causa de la religió. Tant de bo aquest caliu es pogués generar a nivell global, perquè en aquest moment a Catalunya hi ha alumnes de trenta religions. Les religions han de ser un instrument de pau.

D'altra banda, per a l'Església catòlica la immigració és una gran oportunitat de creixement, especialment entre la immigració llatinoamericana i filipina. Als Estats Units, gràcies als *hispanos*, el creixement dels catòlics triplica el de la població no catòlica. La immigració s'ha convertit en una gran oportunitat d'evangelització. La multitud de persones necessitades, de qualsevol religió, ateses contínuament per Càritas i l'acció social de les esglésies és una realitat plena de possibilitats.

Les dificultats en aquest àmbit es produeixen en relació a l'Islam. D'una banda, perquè no hi ha un sol Islam. Els sectors musulmans fonamentalistes són els que més es noten, però no representen la majoria, i ara estan monopolitzant la imatge de tot el món musulmà. S'ha d'impulsar amb força la idea d'un Islam compatible amb la modernitat que surti i es propagui del mateix cor del món islàmic. El mutu respecte de la llibertat religiosa és la clau per a la convivència entre musulmans i cristians.

Però sovint es troba a faltar una reciprocitat entre musulmans i cristians. La situació dels cristians en països islàmics és francament difícil. Per això el papa Benet XVI ha demanat als països de majoria musulmana que donin als cristians el mateix tracte que reclamen per als musulmans a Occident.

Els països d'origen

Les remeses d'immigrants constitueixen una font de capital molt important per als seus països d'origen. Més important que l'ajuda pública

dels països rics als països en desenvolupament són les transferències de fons que els treballadors immigrants fan a les seves famílies.

En el Tercer Món, encara que donéssim —i donem— bilions als estats per crear una demanda de béns i serveis que generi riquesa, quasi res no funciona, perquè les administracions són corruptes i ineficaces. Occident ha de ser més dur amb els estats corruptes i exercir-hi tot el seu poder i tota la seva influència fins que es corregeixin i substitueixin la classe dirigent.

Segons el Banc d'Espanya, les remeses de diners que enviaven durant l'any 2005 els immigrants des d'Espanya a l'estranger s'incrementaren un 10,42% respecte al 2004, fins a arribar a un nou rècord de 3.844 milions d'euros.

Les remeses contribueixen a millorar el benestar dels familiars. En canvi, és menys clara la repercussió en el desenvolupament del país, perquè rarament aquests diners s'inverteixen a millorar l'estructura productiva.

Per contra, estimulen l'emigració de persones valuoses en edat activa. L'èxode massiu dels treballadors més qualificats dels països pobres significa una descapitalització intel·lectual que compromet seriosament el desenvolupament. Uns 20.000 professionals qualificats africans emigren a Occident cada any. Els països perden els seus millors recursos humans, i els diners invertits en formar-los.

Hi ha exemples d'aquesta política d'invertir en infraestructures per part de moltes ONG, que demostren que, amb pocs diners, s'obtenen excel·lents resultats. Els microcrèdits són un camí que cal potenciar, perquè són un instrument important i eficaç en la lluita contra la pobresa. El Nobel de la Pau 2006 concedit a Mohamed Yunus i al seu Banc Grameen de microcrèdits és una gran notícia.

No és clar que la majoria d'immigrants pensin realment a tornar al seu país. Sembla que el desig de retornar és més fort que el de quedar-se, encara que les probabilitats d'aconseguir-ho a curt termini siguin reduïdes.

Segons l'estudi *Immigració i habitatge a Espanya* encarregat per l'Observatori Permanent de la Immigració (febrer del 2006), un de

cada cinc immigrants vol quedar-se definitivament a Espanya, un terç pensa retornar, i gairebé la meitat no sap què farà en el futur o bé ho condiciona a l'evolució del seu país d'origen. Els llatinoamericans són els que més pensen en el retorn, mentre que els africans i els europeus de l'est en dubten més.

Una enquesta del Centre d'Estudis d'Opinió, de juny del 2006, revela que la majoria dels immigrants ha decidit que es quedarà per sempre a Catalunya, alhora que alerta del poc ús del català entre els estrangers.

La compra de pisos pels immigrants és un altre dels factors que fan pensar en l'estada definitiva. Catalunya, amb el 45%, lidera el rànquing de pisos comprats per immigrants a Espanya. Actualment compren més del 15% dels pisos a les capitals i superaran el 33% l'any 2011. En cinc anys seran els compradors de la majoria dels pisos a Catalunya. Bancs i caixes llancen productes per a captar aquests clients. L'associació de promotors immobiliaris vaticina que, en acabar el 2006, una de cada tres compres l'hauran feta immigrants.

CONCLUSIÓ: EIXOS D'UNA POLÍTICA D'IMMIGRACIÓ

Les polítiques d'immigració a Europa, Espanya i Catalunya tenen plantejades quatre grans qüestions, encara pendents de resoldre, però que al nostre entendre són els eixos bàsics per a arribar a la cohesió social:

Redefinició del marc institucional. Qui ha de tenir les competències normatives, executives i sectorials?

Establiment d'una política d'admissió. Amb quants estem disposats a conuiuïre? A quins deixarem entrar, i segons quins criteris?

Establiment d'una política d'acomodació. Quin model d'incorporació o encaix dels immigrants utilitzarem?

Nova formulació d'una política de nacionalitat. Qui i per quins motius accedirà plenament a la nostra ciutadania?

Les quatre qüestions cal afrontar-les i resoldre-les tenint en compte que hi ha *tres pilars que no es poden separar*:

1. Gestió de les fronteres, per evitar l'increment de la immigració clandestina, il·legal.

2. Una política d'acomodació per a permetre l'accés a la ciutadania.

3. Una política d'ajut al desenvolupament, amb inversions en el país d'origen, per tal d'estabilitzar les poblacions i que no hagin d'emigrar.

Només si, entre tots ho afrontem, ens en sortirem.

BRAVAL
C/ Cera 51, baixos
08001 Barcelona
T. 93-443-39-04
www.braval.org
braval@braval.org

Josep Masabeu
M. 606-452-088
josepm@braval.org

COL·LABORADORS 225

Jordi Albertí i Oriol, filòleg i investigador
Rossend Casanova, doctor en història de l'art
Maria Dasca, llicenciada en filologia catalana
Julià Guillamon, crític literari
Santiago Izquierdo Ballester, historiador
Josep Masabeu, doctor en pedagogia. Director de Braval
Josep Maria Puigjaner, llicenciat en filosofia i lletres i periodisme
Joan Triadú, crític literari

Publicació editada per la Fundació Revista de Catalunya
Carrer de Mallorca, 277, 7è 1a, 08037 Barcelona.

Patronat:

President: Max Cahner. Vocals: J.M. Puig Salellas, Joan Vallvé,
Teresa Rovira i Jaume Renyer.
Secretari: Albert Manent.

Consell editorial: Max Cahner, Albert Manent, J.M. Puig Salellas, Joan Vallvé,
Teresa Rovira, J.M. Sans Travé, Jaume Sobrequés i Jaume Renyer.
Assessors: Cèsar Calmell, Salvador Cardús, Joan Estruch, Francesc Fontbona, Josep
Maria Roig, Josep Maria Terricabras, Vicenç Villatoro.

Redacció: carrer de Mallorca, 277, 7è 1a, 08037 Barcelona, telèfon 93 215 78 60.

Coordinació editorial: Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions
carrer de Calàbria 147, 08015 Barcelona.

Subscripcions, administració i publicitat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat,
carrer d'Ausiàs Marc 92, 08013 Barcelona, telèfon 93 245 03 03.

Preus de subscripció: 57 euros any (11 números); a l'estranger, Europa, 78 euros,
resta del món, 130 dòlars USA.

Distribueix a llibries: Arc de Berà, telèfon 93 465 30 08

Preu d'aquest número solt: 6 euros (IVA inclòs).

Publicitat: Publicitària Catalana SA, carrer de Ribes 15, 08013 Barcelona.

Correcció: Maria Mercè Riu i Codinach

Disseny i maquetació: Josep Palàcios

Compaginació: L'Apòstrof SCCL

ISSN: 0213-5876 - Dipòsit legal: B.32.579-1986.

Impressió: Gràfiques 92, SA, carrer de Can Sucarrats 91, Rubí.